

KNJIGA 5

RADOVI (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)

FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ISSN 2303-5749

RADOVI

(Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)

KNJIGA 5

Ova knjiga *Radova* posvećena je
akademiku Dubravku Lovrenoviću (1956-2017)

SARAJEVO
2018

FACULTE DES LETTRES ET DES SCIENCES HUMAINES
DE SARAJEVO

TRAVAUX

(Histoire, Histoire de l'art, Archéologie)

TOME 5

SARAJEVO
2018.

FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU

RADOVI

(Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)

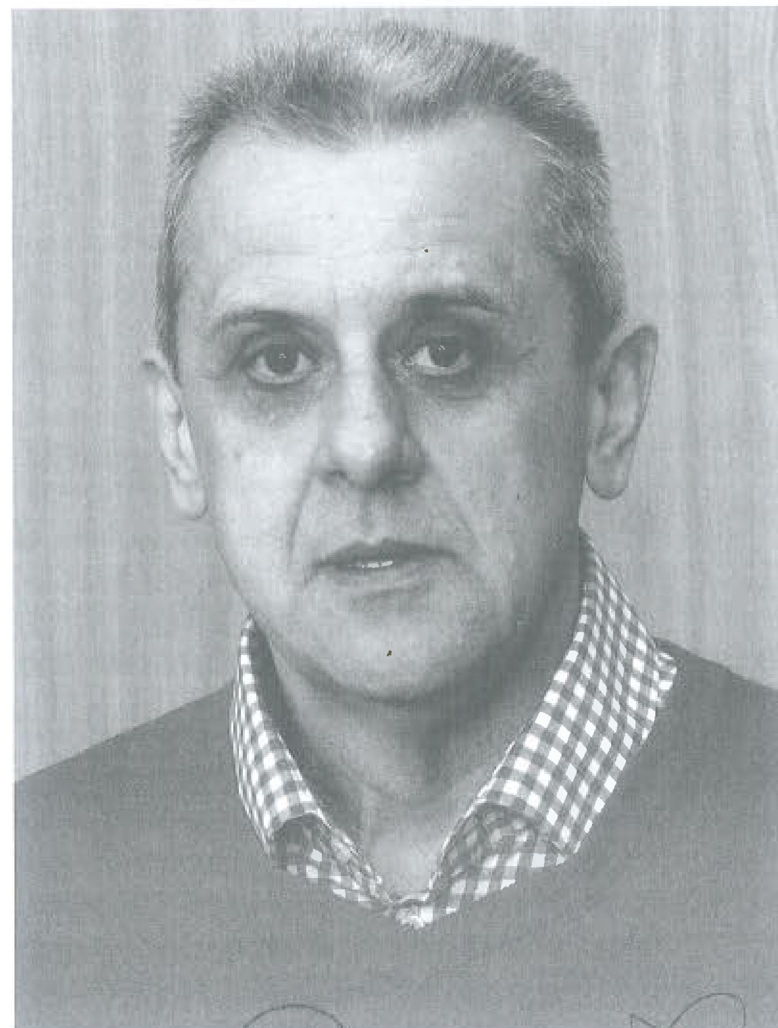
KNJIGA 5

Ova knjiga *Radova* posvećena je
akademiku Dubravku Lovrenoviću (1956-2017)

SARAJEVO
2018.

RADOVI
Filozofskog fakulteta u Sarajevu
(Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)
Knjiga 5, 2018.

Ova knjiga *Radova* posvećena je **akademiku Dubravku Lovrenoviću** (1956-2017)

IN MEMORIAM
akademik Dubravko Lovrenović
(1956-2017)

Sadržaj

Riječ redakcije **15**

Esad Kurtović, *Dubravko Lovrenović* 17

Melisa Forić Plasto, Minela Đelmo, *Dubravko Lovrenović: Bibliografija* 21

ČLANCI I RASPRAVE

Adnan Busuladžić, *Neki primjeri nepublicirane rimske vojne opreme i oružja iz franjevačkog samostana u Tolisi* 35

Salmedin Mesihović, *Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka* 87

Amra Šačić Beća, *Administrativne jedinice nepoznatog imena iz istočne Bosne i Podrinja* 111

Elmedina Duranović, *Iz historije Višegrada u srednjem vijeku* 135

Melisa Forić Plasto, *Stećci u aktuelnim bosanskohercegovačkim udžbenicima historije* 173

Amer Maslo, *Historiografske interpretacije o smrti bosanskog kralja Stjepana Tomaša* 189

Aleksandar Jašarević, *Keramičke lule za duvan iz arheološke zbirke Muzeja u Doboju* 213

Edin Radušić, *Bosanci u Miss Irbynoj djelatnosti u javnom prostoru – univerzalni ili partikularni humanizam?* 239

Amila Kasumović, *Sultanov, carev i kraljev službenik: činovnička karijera Muhameda ef. Kadića* 257

Zijad Šehić, *Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ s akcentom na politiku SAD-a* 271

PRIJEVODI

Gerhard Jaritz, *Izmet i otpad u srednjem veku* (Prevela Nada Zečević) 307

GRAĐA

Emir O. Filipović, *O najstarijem poznatom spomenu grada Tešnja 1461. godine* 325

PRIKAZI

Marin Zaninović, *Ilirski ratovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2015, 495 str. (Arnela Selimović) 337

Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић, (ур: Ђуро Тошић), АНУРС Зборник радова књига X, Одјељење друштвених наука књига 38, Бања Лука 2015, 616 str. (Enes Dedić) 339

Hasan Škapur. *Odnos osmanskih vlasti prema Bosanskom ustanku (1875-1878.)* [The Attitude of the Ottoman Authorities towards the Bosnian Uprising, 1875-1878]. Sarajevo: Centar za osmanističke studije. 2017. Pp. 470. (Fahd Kasumović) 343

Hana Younis, *Od dućana do pozorišta. Sarajevska trgovačka elita 1851-1878.*, Historijske monografije, knj. 15, Dobra knjiga, Sarajevo, 2017, 353 str. (Zijad Šehić) 346

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2016, 396 str. (Minela Radušić) 349

Aliye F. Mataracı. *Trade in Wartime: The Business Correspondence of an Ottoman Muslim Merchant Family*. Istanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık. 2016. pp. 1-266. (Amila Kasumović) 354

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2016, 396 str. (Zijad Šehić) 357

Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava, Chiara Bonfiglioli [et al.], Sarajevo: Udruženje za kulturu i umjetnost: CRVENA, 2016, 199 str. (Amela Hadžajlić) 360

Muhamed Nametak, *Bosanski trougao u crvenoj zvijezdi. Kulturni tokovi i stvaranje socijalističkog* društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952. godine, Institut za historiju, Sarajevo, 2016, 187 str. (Zijad Šehić) 364

Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić – politička biografija*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2017, 436 str. (Saima Lojić) 369

Iva Lučić, *In Namen der Nation. Der politische Aufwertungsprozess der Muslime im sozialistischen Jugoslawien (1956-1971)*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2016, 335 str. (Ajdin Muhedinović) 373

Indeks autora 376

Upute autorima 377

Contents

A word from the Editorial Board 15

Esad Kurtović, *Dubravko Lovrenović*..17

Melisa Forić Plasto, Minela Đelmo, *Dubravko Lovrenović: Bibliography* 21

ARTICLES AND TREATISES

Adnan Busuladžić, *Some examples of unpublished roman military equipment and weapons from the Franciscan museum in Tolisa*................................35

Salmedin Mesihović, *Bato the Daesitiate, the Daesitiate Polity and Vision of the Uprising*..87

Amra Šačić Beća, *Administrative units of unknown name from eastern Bosnia and Podrinje* 111

Elmedina Duranović, *From the history of Višegrad in the middle ages*.................. 135

Melisa Forić Plasto, *Medieval tombstones – Stećci in contemporary history textbooks of Bosnia and Herzegovina* 173

Amer Maslo, *The death of the Bosnian king Stjepan Tomaš in Historiography* 189

Aleksandar Jašarević, *Clay tobacco pipes from the Archaeological collection of the Museum in Doboj*.. 213

Edin Radušić, *Bosnians in Miss Irby Public Space Activities – Universal or Particular Humanism?*.. 239

Amila Kasumović, *Serving the Sultan, the Kaiser, and the King: The Career Story of Muhamed ef. Kadić*.. 257

Zijad Šehić, *International Diplomacy in the time of the Yugoslav Dissolution with emphasis on the Policy of the USA* 271

TRANSLATIONS

Gerhard Jaritz, *Excrement and Waste in the Middle Ages* (Translated by Nada Zečević).. 307

MATERIALS

Emir O. Filipović, *About the oldest known mention of Tešanj in 1461* 325

BOOK REVIEWS

Marin Zaninović, *Ilirski ratovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2015, 495 str. (Arnela Selimović) 337

Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић, (ур: Ђуро Тошић), АНУРС Зборник радова књига X, Одјељење друштвених наука књига 38, Бања Лука 2015, 616 str. (Enes Dedić) 339

Hasan Škapur. *Odnos osmanskih vlasti prema Bosanskom ustanku (1875-1878.)* [The Attitude of the Ottoman Authorities towards the Bosnian Uprising, 1875-1878]. Sarajevo: Centar za osmanističke studije. 2017. Pp. 470. (Fahd Kasumović) 343

Hana Younis, *Od dućana do pozorišta. Sarajevska trgovačka elita 1851-1878.*, Historijske monografije, knj. 15, Dobra knjiga, Sarajevo, 2017, 353 str. (Zijad Šehić) 346

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2016, 396 str. (Minela Radušić) 349

Aliye F. Mataracı. *Trade in Wartime: The Business Correspondence of an Ottoman Muslim Merchant Family*. Istanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık. 2016. pp. 1-266. (Amila Kasumović) 354

Amila Kasumović, *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2016, 396 str. (Zijad Šehić) 357

Izgubljena revolucija: AFŽ između mita i zaborava, Chiara Bonfiglioli [et al.], Sarajevo: Udruženje za kulturu i umjetnost: CRVENA, 2016, 199 str. (Amela Hadžajlić) 360

Muhamed Nametak, *Bosanski trougao u crvenoj zvijezdi. Kulturni tokovi i stvaranje socijalističkog* društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952. godine, Institut za historiju, Sarajevo, 2016, 187 str. (Zijad Šehić) 364

Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić – politička biografija*, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2017, 436 str. (Saima Lojić) 369

Iva Lučić, *In Namen der Nation. Der politische Aufwertungsprozess der Muslime im sozialistischen Jugoslawien (1956-1971)*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2016, 335 str. (Ajdin Muhedinović) 373

List of contributors 376

Instructions for authors 377

UDK 929 Baton

Izvorni znanstveni rad

SALMEDIN MESIHOVIĆ

Baton Dezitijatski, dezitijatska politija i vizija ustanka

Apstrakt: Rad se bavi Batonom Dezitijatskim, visokim vojno-političkim dužnosnikom desitijatske peregrinske *civitas*, političkom organizacijom desitijatskog naroda i idejama o stvaranju neke zajedničke ilirske političke i vojne organizacije za vrijeme Velikoga Ilirskog ustanka. Na osnovi podataka iz izvorne građe koji se odnose na obrađivanu tematiku, može se zaključiti da je Baton Dezitijatski bio poznati i iskusni političar i vojskovođa u ilirskom svijetu, dobro upoznat i sa rimskom političkom i vojnom organizacijom. On je prvi put u poznatoj povijesti iliro-slavenskih zemalja pokušao uspostaviti jednu nezavisnu političku organizaciju koja bi objedinila ilirskih zemalja. Nažalost, u tome svome poduhvatu suočio se sa ozbiljnim otporima od strane snažnih partikularnih težnji pojedinih prvaka, zajednica i naroda. I ta podijeljenost je jedan od uzroka koji su doveli do gušenja ustanka i konačnog uvođenja ilirskog svijeta u rimski imperijalni okvir.

Ključne riječi: Baton, Iliri, Veliki Ilirski ustanak, političko uređenje domorodačkih naroda u Iliriku

Apstract: This paper deals with Bato the Daesitiate, a high-ranking military and political official of the peregrine *civitas* of Illyrian nation Daesitiates, the political organization of the Daesitiates, and the idea of creating a common Illyrian political and military organization during the Great Illyrian Uprising. On the basis of ancient sources which are related to the subject matter, it can be concluded that Bato the Daesitiate was a well-known and experienced politician and military leader in the Illyrian world, well acquainted with the Roman political and military organization. For the first time in the well-known history of the Iliro-Slavic countries, he attempted to establish an independent political organization that would unites the Illyrian countries. Unfortunately, his undertaking has faced serious resistance from the strong particular tendencies of individual leaders, communities and nations. And this division is one of the causes that led to the suppression of the uprising and the ultimate introduction of the Illyrian world into the Roman Empire.

Key words: Bato, Illyrians, Great Illyrian Uprising, political organisations of aboriginal nations in *Illyricum*

Baton Dezitijatski

Ilirski narod Dezitijati su bili glavni stub Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.[1] Njihovo učešće u ustaničkim zbivanjima je bilo usko vezano za samu sudbinu ustanka, od njegovog izbijanja u proljeće 6. god. n. e. (vjerojatno na samom dezitijatskom teritoriju) pa sve do predaje Batona Dezitijatskog u rujnu 9. god. n. e. O tome svjedoći i literarna izvorna građa, jer od pet spominjanja dezitijatskog imena u djelima antičkih pisaca, tri se odnose na razdoblje ustanka, i to Strabon (VII, 5, 3), Velej Paterkul (II, CXV, 1, 4) i Kasije Dion (LV, 29, 2). Uostalom, inicijator izbijanja ustanka i vrhovni vojvoda ustaničkih snaga (jedno vrijeme u kolegijalnom odnosu sa svojim imenjakom iz naroda Breuka) je bio Baton (*Bato*, ὁ Βάτων), vojni i politički dužnosnik dezitijatske politije kojeg u kontekstu ustanka spominju Ovidije (*Ex Ponto,* II, I, 46), Strabon (VII, 5, 3), Velej Paterkul (II, CX, 4-5)[2], Svetonije (*Tib.* 20), Kasije Dion (LV, 29, 2; LV, 32, 3; LV, 34, 4; LVI, 12, 2-3; LVI, 13, 2; LVI, 16, 1-3) i natpis *CIL* V 3346 iz Verone.

Vrijeme i mjesto rođenja Batona Dezitijatskog[3]su, na osnovi do danas poznatih podataka iz izvorne građe, nepoznati. Jedino iz činjenica da se on u toku ustanka 6-9. god. n. e. pojavljuje kao već izgrađeni dezitijatski politički i vojnički dužnosnik, te da krajem rata ima sina u mladićkoj dobi možemo pretpostaviti se on u početku ustanka nalazio u svojoj zreloj dobi, sigurno ne mlađi od 35 godina starosti, ali ne i stariji od 45 godina.[4] Baton Dezitijatski se u toku ustanka morao nalaziti u razdoblju svoga života kada je mogao najviše svojim znanjem, iskustvom, aktivnošću i snagom doprinijeti političkim i vojnim poslovima svoje zajednice. On je morao raspolagati i sa dovoljno i životnog iskustva, ali se i nalaziti u životnom dobu koje ne bi bilo otežavajuća okolnost za njegovu iznimnu aktivnost, odlučnost i energičnost koju je ispoljavao u toku ustanka. Baton Dezitijatski je osim toga nesumnjivo bio i mlađi u odnosu na drugog vrhovnog vojvodu ustanka. Za mjesto rođenja jedino

[1] O Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v. Mesihović, 2007, 314-617; Mesihović, 2011; Mesihović, 2015, 1364-1378.

[2] U indeksu Loeb izdanja *Historiae Romanae* Veleja Paterkula (str. 410), dvojica Batona, vrhovnih vojvoda ustanka, se potpuno pogrešno navode kao "braća, vođe Panonaca" (brothers, leaders of Pannonians). Inače u Loeb izdanju i to u njegovom engleskom prijevodu i objašnjenima nailazimo i na niz grešaka priređivača, izraženim posebice u onim dijelovima teksta koji se odnose na naše zemlje. Priređivač se primarno u tom pogledu držao starije literature i rezultata prvih istraživanja koji su mu bili dostupni preko literature na svjetskim jezicima, i osjeti se da on slabo poznaje antičku povijest i topografiju zemalja zapadnog Balkana.

[3] *Dezitijatski* se upotrebljava samo kao *terminus techicus,* u svrhu distinkcije u odnosu na drugog Batona, a ne kao neka vrsta stvarnog nadimka.

[4] Batonov sin se zvao Skeuas (kod Kasija Diona u obliku akuzativa jednine Σκευᾶν). Za vrijeme ustanka 6-9. god. n. e. bio u svojoj mladićkoj dobi, jer u IX. mjesecu 9. god. n. e. nastupa kao ovlašteni pregovarač svoga oca, što ne bi mogao biti da nije bio odgovarajuće starosti. Od povijesnih vrela spominje ga po imenu jedino Kasije Dion (LVI, 16,1).

možemo pretpostaviti da se nalazilo negdje na prostorima Gornje Bosne. Baton je vjerojatno kao politički dužnosnik dezitijatske politije i već nesumnjivo ugledni, iskusni i afirmirani pojedinac bio i zapovjednik dezitijatskog pomoćnog kontingenta koji je trebao biti upućen u rat protiv kralja Markomana Marobodua, Nakon izbijanja ustanka 6. god. n. e. i stvaranja ustaničkog Saveza postao je jedan od dvojice vrhovnih vojvoda, a poslije odmetnuća Batona Breučkog ostao je jedini predvodnik ustaničkih snaga. Predao se u IX. mjesecu 9. god. n. e. zapovjedniku protu-ustaničkih snaga na ratištima ilirskih zemalja Tiberiju, budućem rimskom caru. Poslije predaje, interniran je u Ravenu, gdje je možda i umro.[5]

Ime Baton je inače vrlo često na dezitijatskom području i preko epigrafskih spomenika pronađenih na prostoru Gornje Bosne i lašvanskog porječja evidentirana su još trojica Dezitijata po imenu Baton.[6] Na natpisu *CIL* III 12 779 iz Malog Mošunja kod Travnika spominje se izvjesni Baton koji je zajedno sa svojom suprugom, od čijeg imena je ostao sačuvan samo zadnji dio *–va*, podigao spomenik i posvetio natpis svome rano preminulom djetetu.[7] U Trijuši kod Zenice je pronađen natpis *CIL* III 12 772 na kome se spominje Baton, otac Platora.[8] Na lokalitetu Vina, Župča kod Breze je pronađen sepulkralni spomenik *ILJug* III, 1591sa spomenom Batona, sina Likaja.[9]

Dezitijatska politija[10]

Osovina dezitijatskog teritorija je bio gornji tok rijeke Bosne, i moguće tok rijeke Lašve. Južnu granicu dezitijatskog područja je zbog zemljopisnih karakteristika,

[5] Nakon što je pred oružanom silomsvoga suparnika Katualda prešao Dunav, Marobodu je osigurano "sigurno i časno utočište" u Raveni. Po Tacitu, Marobodu nije Italiju napustio 18 godina, gdje je vodio lagodan i luksuzan život. (Vell. II, CXXIX, 3; *Tac. Ann.* II, 62-63; III, 11). Vjerojatno je ista ili slična sudbina načina života u Raveni "zadesila" i Batona Dezitijatskog. Nije nemoguće pretpostaviti da su se Baton i Marobodu, pa i Arminijeva supruga Tusnelda susretali u ovoj italskom gradu. Sa Arminijevim i Tusneldinim sinom, kojeg Strabon (VII, 1, 4, C 292) zove Θουμέλικος i koji se odgojio u Raveni (*Tac. Ann.* I, 58), po Tacitu su se kasnije nemilostivo poigrali. v. Tacit, Anali, 1970, Bilješke, 458, pogl. 58. Arminije (*Arminius* cc 17. god. p. n. e. – 21. god. n. e.) je imao 22/23 godine kada je izbio Ilirski ustanak. Baton Dezitijatski je po godinama sigurno bio bliži Marobodu (cc. 30. god. p. n. e. – 37. god. n. e.)

[6] O imenu Baton u ilirskoj onomastici v. Mesihović, 2007, 84-88; Mesihović, 2014.

[7] Truhelka, 1890, 188; Patsch, 1893, 702; Bojanovski, 1988, 166; Mesihović, 2007, 900

[8] Truhelka, 1892, 349; Patsch, 1893, 702; Sergejevski, 1932, 44, No. 403, Tfl. XIX, fig. 6; Mesihović, 2007, 900; 904

[9] D. Rendić-Miočević, 1948, 15, 32; 49; Mayer, 1957, 81-82; Alföldy, 1969; Mikolji, 1969, 13-14; Bojanovski, 1988, 146, fus. 15; Paškvalin, 1996, 96-97 i fus. 9; Isto, 2000, 194; Škegro, 1997, 102, br. 125; Mesihović, 2007, 84-93; 854-856; 891; 900; 903; 905-906; 910; 912

[10] Izrazom politija (Πολιτεία) se u radu se podrazumijeva zajednica koja je izgradila vlastiti sustav upravljanja samom sobom (s funkcionalnim institucijama). Politijogeneza je proces nastajanja takve zajednice. Miroslava Mirković (2002, 21) upotrebljava za isto izraz ➔"i zajednica, onih koji su organizovani kao politeje, tj. imaju državu i organizovano političko delovanje."

odnosno postojanja planinskog lanca poznatog kao bjelašnički masiv, moguće lakše odrediti, a veza sa sjevernom Hercegovinom je preko toga pojasa održavana kao i danas preko prijevoja Ivan, kojim se ulazilo u Gornju Bosnu. Dezitijatsko područje se na istoku pružalo do prvih planinskih oblasti romanijskog područja, ne ulazeći u zonu porječja Prače. Na sjevernom pravcu granica je vjerojatno išla sve do rijeke Krivaje, odnosno breučkog područja, te prema Vlašiću koji je odvajao dezitijatsko područje od mezejskoj prostora. Na zapadu su planinski masivi Vranice i Bitovnje isto činili zemljopisnu granica prema Skopljanskoj udolini i ramskom području. Na navedenom prostoru u protohistorijskom dobu razvila se politička jedinica sa dezitijatskim imenom. Ova dezitijatska politija je imala dug razvojni period, prvo kao nezavisni politički entitet[11] u preddržavnoj formi, a zatim kao peregrinska *civitas* u okviru Rimskog sustava.[12]

Sam proces i način stvaranja dezitijatske političke jedinice koji se odigravao u toku protohistorijskog perioda može se djelomično pokušati rekonstruirati i pomoću pisanih vrela. Iz činjenice da sva pisana vrela latinske i grčke jezičke provenijencije jasno obnašatelja najviše političke izvršne institucije kod Dezitijata tituliraju terminom vojvoda (*dux*, ἡγεμών) može djelomično ocrtati glavne pravce političkog razvitka, pa i ujedinjenja dezitijatske narodnosne zajednice. Sudeći po vrelima vrhovni obnašatelj izvršne političke vlasti u dezitijatskom entitetu, i kasnije dezitijatskoj *civitas* do 9. god. n. e. bio je primarno, ustvari najviši vojni zapovjednik. Na osnovi ove činjenice mogli bismo pretpostaviti sa izvjesnom dozom vjerojatnoće da je stvaranje dezitijatske političke jedinice (protohistorijskog entiteta) nastalo kao posljedica prvotnog formiranja vojnog saveza. Tako se sami početak egzistencije dezitijatske političke jedinice može promatrati kao vojni savez u koji se udružio čitav niz plemena i zajednica koje su još od ranije bile etnički, kulturološki, narodnosno i zemljopisno povezane i srodne, te samim tim dijelile i neke zajedničke interese u samom početku obrambenog i vojnog karaktera, a ne kao nasilno političko podčinjavanje jednom plemenu ili zajednici. Dezitijatska politija je tako kreirana na onim istim temeljima kao i Samnitska Liga koja je nastala isto iz potrebe vojnog jedinstva, da bi se onda vremenom uslijed niza okolnosti jačala unutarnja kohezija sve do onog trenutka i mjere kada su se sastavni dijelovi jedinstvene cjeline smatrali nedjeljivim i od same cjeline i međusobno te osjetili subordinirani zajedničkim političkim i drugim (religijskim, gospodarskim) institucijama i interesima.

Za stvaranje dezitijatske političke jedinice presudni činilac bila je neka vrsta vojne i obrambene potrebe koja se manifestirala u fenomenu vojnog saveza, koji je moguće je pretpostaviti postojao i prije kraja IV. st. p. n. e. Međutim, sigurno

[11] O izrazu "politički entitet" u kontekstu prapovijesnih i protohistorijskih političkih jedinica v. Mesihović, 2007, 157, fus.6 ; Isto, 2007 A, 121-122, fus. 337

[12] O Dezitijatskoj politiji v. Mesihović, 2007, 188-243

ga je tek pojava keltskog osvajačkog činioca prebacila na drugi kolosijek razvitka jer su se dezitijatske gornjobosanske i lašvanske zajednice sada suočile sa bliskom opasnošću koja se nadvila nad njima. Kelti su oko 310. god. p. n. e. konačno srušili ne samo autarijatski politički entitet nego i njegovu narodnosnu zajednicu, čime je zapanjujuće naglo prestao dalji razvitak glasinačke kulture starijeg željeznog doba. Tako je prestao postojati kulturološki, narodnosni i politički fenomen koji je skoro pola tisućljeća predstavljao istočnog susjeda zajednicama nositeljima srednjobosanske kulturne grupe željeznog doba.[13] I oko 310. god. p. n. e., na od dezitijatskog područja istočnom pravcu se stvorio politički gledano prazan prostor bez adekvatnog domorodačkog vojnog bedema sa kojim bi se Kelti kao novi svježi, etnički, politički, kulturološki i posebno izrazito vojni i ekspanzionistički element suočili prije nego bi mogli ugroziti interese gornjobosanskih i lašvanskih zajednica. Jednostavno rečeno dezitijatske zajednice su ostale na ovom pravcu same i otvorene eventualnom keltskom pritisku. Keltsko prisustvo dezitijatske zajednice su osjećale i na svojim sjevernim granicama prema panonskim oblastima južno od Save gdje su Kelti prodirali i politički i vojno pa sporadično i populacijski, posebice u sjeveroistočnoj Bosni, i to još prije od 310. god. p. n. e., u toku druge polovice IV. st. p. n. e. Sama Gornja Bosna i drugi dijelovi središnje Bosne su morali i radi svoga prirodnog bogatstva izgledati primamljivo Keltima čije je gospodarstvo i društvo osjećalo potrebu za metalnim sirovinama, posebno nakon neuspjeha njihovog pohoda iz 279. god. p. n. e. na jug poluotoka te formiranja i stabiliziranja narodnosne i političke zajednice/ politije Skordiska. Radi svega toga bilo je neophodno dalje učvršćivanje, produbljivanje i sadržajnije povezivanje i to i na vojnim i na političkim osnovama gornjobosanskih i lašvanskih zajednica. Sudeći po materijalnim ostacima, koji potvrđuju odsustvo keltskih elemenata koji bi po svome kvantitetu i kvalitetu sugerirali postojanje keltske vlasti ili naseljavanja, proces dezitijatskog ujedinjavanja je ne samo ostvario svoju primarnu svrhu, nego je doprinio i rađanju jedinstvenog i nedjeljivog naroda sa jasnom političkom jedinicom.[14] I nastanak nekropole Kamenjača, koja na neki svoj način simbolizira postojanje jedinstvenog dezitijatskog političkog naroda, vremenski se više-manje podudara sa počecima latenskog razdoblja, odnosno sa

[13] Ipak je potrebno naglasiti da su od početka V. st. p. n. e., autarijatski interesi primarno bili okrenuti prema istočnim oblastima, na koje se izgleda preselio i jedan značajan dio populacije, što se u nekoj mjeri manifestira i vrlo slabom međusobnom razmjenom između Autarijata i zajednica nosilaca srednjobosanske kulturne grupe u tom periodu.

[14] Stoljećima ranije, jedna od posrednih posljedica pojave perzijskog čimbenika na jugoistoku Poluotoka je bilo i političko ujedinjene autarijatske narodnosne zajednice. Kao što vidimo pojave vanjskih političkih i narodnosnih zajednica i novih kulturnih fenomena u okruženju ilirskih zemalja i u njima samima su definitivno donosile sa sobom kao popratne pojave i ubrzavanje i pojačavanje društveno-političkog razvitka, odnosno "revolucionarne promjene" u društveno-političkim okvirima, strukturama, ustroju i stupnju usložnjavanja autohtonih zajednica, a koji su u pojedinim slučajevima donosile na povijesnu pozornicu i nove autohtone političke fenomene.

vidljivom pojavom Kelta. A i ratnička grobnica u Vratnici kod Visokog pripada razdoblju prodora i stabiliziranja Kelta u oblastima Donje Save i uopće donje Panonije, pa bi se možda mogla povezati sa ovom pojavom novog, ekspanzionističkog etničkog, narodnosnog i političkog faktora. Uostalom ova grobnica se nalazi na desnoj strani rijeke Bosne i situirana je u relativnoj blizini nekropole Kamenjača u Brezi, pa je narodnosno jedinstvo osoba sahranjenih u ovim grobnicama nedvojbeno, jer ih dijeli i vrlo kratak vremenski period (između stvaralaca grobnice iz Vratnice i za sada evidentiranih početaka sahranjivanja u Kamenjači) od samo možda par desetljeća (ili još kraće) i relativno mala prostorna razdaljina. Kao što vidimo i Vratnica i Kamenjača svojim postojanjem obilježavaju jedan kratki period posljednjih desetljeća IV. st. p. n. e. i samih početaka III. st. p. n. e., a što se analogno podudara sa totalnim raspadom autarijatske narodnosne i političke cjeline, zamiranjem glasinačke kulture sjeverne varijante, prodorom Kelta i uzdizanjem Dardanaca i Ardijejaca. Tako bi se vrijeme pojave Kelta u Donjoj Panoniji i njihov pritisak sa sjevera i istoka, moglo smatrati periodom oblikovanja i srastanja dezitijatskog političkog entiteta, odnosno razdoblje konačnog formiranja naroda Dezitijata koji je zauzimao jedno šire područje. Vjerojatno su i ranije postojale forme međusobnog udruživanja pojedinih lokalnih, plemenskih kneževina (sa centrima u nekim od većih i istaknutijih gradinskih naselja). Možda je i postojala neka vrsta i "amfiktionije" (zasnovane na lokalnim obrascima), labave konfederacije gornjobosanskih, lašvanskih pa možda i skopljanskih i gornjoramskih zajednica, a čije je djelovanje bar utjecalo na postojanje neke zajedničke svijesti. Ipak je tek nova, mnogo izraženija i ozbiljnija opasnost praktično, na nama nepoznat način, dovela do pravog političkog ujedinjena u jedinstvenu i snažnu narodnosnu cjelinu i politiju koja je u povijesnim vrelima poznata pod imenom Dezitijati.[15] Dezitijatske zajednice koje su se suočile sa izvjesnom keltskom prijetnjom jednostavno nisu imale drugog rješenja nego da povećavaju ingerencije svoga vojnog saveza, jačaju njegovu strukturu i zajedničke institucije koje se tako pretvaraju u moćne, poštovane i autoritativne političke institucije. A upravo iz razloga vojne i obrambene osnove na kojoj se temeljio razvitak političkog entiteta, kod Dezitijata su dvije zajedničke institucije postale posebno izražajne i prisutne, a to su bile skupština vojnika i institucija vrhovnog vojvode. A pošto je skupština vojnika ustvari predstavljala narodnu skupštinu tj. najviše suvereno političko tijelo (u zakonodavnom i sudskom smislu), onda je i predvodnik i vrhovni zapovjednik koji je sigurno bio zbog svoje funkcije i predsjedatelj vojnih/narodnih skupština sve više postojao i vrhovna izvršna politička institucija. I na osnovi svega prezentiranog

[15] Dezitijatske zajednice situirane u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti i samom središtu prostiranja ilirskog svijeta, nisu baš imali nekog vojničkog iskustva i dodira sa drugim etničkim kompleksima. Njihovi ratovi i sukobi lokalnog i nešto šireg opsega su stoljećima vođeni na neki više-manje ustaljeni način i tek je dolazak Kelta poremetio tu relativnu stabilnost i postupni, evolutivni razvitak i to na prilično radikalan način.

mogao bi se izvesti kao vjerojatni zaključak→ da je, iako je i prije kraja IV. st. p. n. e, vjerojatno postojala neka vrsta saveza koji je povezivao gornjobosanske i neke središnjobosanske zajednice i plemena prevahodno na vojno-obrambenim pot rebama, tek pojava Kelta dovela da se na osnovi tog od ranije egzistirajućeg zajedničkog nastupa oblikuje funkcionalan i jedinstven dezitijatski politički entitet sa središtem u nekoj od gornjobosanskih zona južno od zeničke kotline. Tako bismo *terminus ante quem* konačnog kreiranja i oblikovanja jedinstvenog dezitijatskog političkog entiteta sa svim onim osobnostima koje karakteriziraju razina političkog ustroja "protohistorijskog entiteta", mogli staviti negdje u posljednje razdoblje IV. st. p. n. e. Prostor na kojem su živjeli Dezitijati se nalazio u bližem susjedstvu teritorija koje su držali keltski Skordisci posebno na istočnim i sjeveroistočnim pravcima, tako da su Dezitijati svoj razvitak morali prilagođavati i svjesnosti stalne keltsko-skordičke opasnosti.

Dolazak Kelta i uspostavljanje etničke, narodnosne i političke formacije Skordiska koja je dva stoljeća bila izniman ekspanzivni i remetilački element, poremetili su u velikoj mjeri stanje odnosa na središnjem i dijelu zapadnog, istočnog pa i južnog dijela Balkana. To se neminovno na neki način, ako već ne direktno, a ono posredno moralo osjetiti i na tendencije i usmjeravanje općeg razvitka dezitijatskih i drugih središnjo- i posebno istočnobosanskih zajednica. O tim ratovima izazvanim skordičkim postojanjem i djelovanjem opće, ali ipak slikovite podatke o njihovoj silovitosti daju Strabon, Flor, Apijan, Rufije Fest, Amijan Marcelin. Orozije i Jordanes.[16] Podaci Flora u prvim rečenicama njegovog poglavlja "Bellum Thracicum", ukazuju, ako se pod njegovim "Tračanima" kriju ustvari Skordisci, da su oni u svojim pohodima prodirali vrlo duboko u područja zapadnog Balkana, sve do jadranske obale.[17] To bi značilo da je i dezitijatsko područje moglo biti izloženo napadima skordičkih "lutajućih" odreda. I tako su prva razdoblja postojanja dezitijatskog političkog entiteta nesumnjivo bila obilježavana i stalnim sukobima sa Skordiscima koji su, zbog svoje političke i gospodarske snage puna dva stoljeća predstavljali turbulentni činilac na dobrom dijelu poluotoka. Prisustvo Kelta, tj. Skordičke "države" je bilo destabilizirajući faktor po autohtone zajednice zapadnog i središnjeg Balkana, skoro sve do pobjede rimske republikanske armije pod zapovjedništvom Lucija Kornelija Scipiona Azijagena (možda 84. god. p. n. e.), i nešto kasnije dačke ekspanzije. Ali prestanak skordičkog pritiska, vodio je pojavi novog još vitalnijeg, snažnijeg, moćnijeg, ambicioznijeg i inteligentnijeg političkog činioca u kontinentalnoj unutrašnjosti Balkanskog poluotoka, koji je na kraju i zavladao kompletnim poluotokom.

[16] *Strab. Geo.* VII, 5, 6; 11-12; *Flor.* I, 39; *App. Ill.* 5; *Ruf. Fest.* IX, *Amm Marc.* XVII, 4, 4; *Oros.* V, 23, 17; *Iord.* 219

[17] *Flor.* I, 39

Na prostoru za koji se zna ili bar pretpostavlja da je pripadao dezitijatskoj politiji je do danas evidentirano oko 90 gradinskih naselja, od kojih su neka znatnih dimenzija kao što su:

1. Potkraj kod Travnika sa 180 X 100 m (lašvansko porječje)[18]
2. Gladnik kod Travnika sa 130 X 100 m (lašvansko porječje)[19]
3. Krstac u Zbilju kod Visokog 200 X 40 m (Gornja Bosna)[20]
4. Gradac u Mokronogama kod Visokog 300 X 100 (Gornja Bosna)[21]
5. Oštrik u Kulíješu kod Kiseljaka s branjenim prostorom veličine cc 500 X 200 m, i s više koncentričnih bedema spada među najveća gradinska naselja u Bosni.[22] Do danas je to po dimenzijama najveći poznati gradinski plato u Gornjoj Bosni, lašvanskom porječju i Skopljanskoj udolini. Gradina je situirana na vrlo važnom mjestu između današnjeg Kiseljaka i Hadžića, odnosno pruža se od lepeničkog porječja prema sarajevskom području sa njegove zapadne strane. Nažalost, skoro je neispitana i takva će zbog postojanja minskog polja ostati još dugi vremenski period.
6. Gradac, Višnjica, Kiseljak, znatnija gradina čiji zaravnjeni plato zauzima površinu od nekoliko hektara.[23]
7. Potrebno je istaći i naseobinski kompleks Zlatište-Debelo Brdo-Soukbunar, Sarajevo-Centar, koji je jedino nešto bolje istražen i koji je bio vrlo bitna aglomeracija.[24]

Nažalost, istraživanje gradinskih naselja u Gornjoj Bosni i lašvanskom porječju zasnivalo se uglavnom na rekognosticiranju i manjim sondažnim istraživanjima. Ipak bi se i na osnovi pronađenog materijala iz ovih skromnih istraživanja za određeni broj gradinskih naselja moglo sa većom sigurnošću tvrditi da su bile naseljene i u mlađem željeznom dobu (znači da su sigurno pripadale dezitijatskoj politiji) i u antičkom periodu, što bi onda moglo značiti da je postojala neka vrsta naseobinskog kontinuiteta između navedena dva razdoblja, koje upravo dijeli povijesni fenomen Velikog Ilirskog ustanka. To bi onda moglo značiti da su neke od njih postojale i u periodu Velikog Ilirskog ustanka. Riječ je o sljedećim lokalitetima:

[18] Korošec, 1950, 251

[19] Korošec, 1950, 256-257

[20] Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 23 čl. I.Bojanovski-S.Perić

[21] Bojanovski, 1984, 61

[22] Anđelić, 1963, 156-160; Čović, 1987, 506

[23] Anđelić, 1963, 156

[24] Fiala, 1889, 92-93; Isto, 1890, 212-220; Isto, 1891, 424-431; Isto, 1894, 107-140; Isto, 1895, 123-137; Isto, 1896, 97-107; Ćurčić, 1908, 364-365; Sergejevski, 1947, 39-40; Čović, 1976, 75, 78, 98; 193-194; Isto, 1976 A, 105-115+Tbl.I-III; Isto, 1983, 170-182; Isto, 1983 A; Isto, 1983 B, 390-412; Isto, 1987; Sakellarakis-Marić, 1975, 153-156; Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 42

1. Gradac, Hadžići,[25]
2. Velika Gradina, Zenik, Ilidža,[26]
3. Grad Svrake, Vogošća[27]
4. Gradac (Ilinjača), Gornji Kotorac, Ilidža,[28]
5. Debelo Brdo, Sarajevo-Centar,
6. Gradac Hodidjed, Sarajevo-Stari Grad,[29]
7. Gradina, Gradina, Pale,[30]
8. Zvonigrad, Božići, Fojnica,[31]
9. Gradac, Višnjica, Kiseljak,
10. Gradac, Homolj, Kiseljak,[32]
11. Veliki Gradac, Ramadanovci-Goduša, Visoko,[33]
12. Crkvina, Podastinje, Kiseljak,[34]
13. Visoki, Grad Visoko,[35]
14. Gradac, Mokronoge-Gunjače, Visoko,
15. Gradac, Podgora, Breza,[36]
16. Gradina, Dabravine, Vareš,[37]
17. Gradina, Brežani, Kakanj,[38]
18. Bobovac, Dragovići-Mijakovići, Vareš[39]
19. Gradina (Gradac) Karaula, Kakanj,[40]

[25] Mazalić, 1942, 193-206; Isto, 1972, 79-85; Bešlagić, 1971, 171;

[26] Skarić, 1937, 26; Čović, 1983 B, 392; 396; Marijanović, 1984, 89-96

[27] Mandić, 1933; Korošec, 1943, 56-60; Čović, 1965, 87-89; Perić, 2002, 188

[28] Ćurčić, 1908, 364; Korošec, 1940, 77-81; Benac, 1963, 25-31; Čović, 1965, 73; 79; 84; Čović, 1966, 9-17; Ferjančić, 1959, 58, Čače, 1998, 27-28

[29] Mandić, 1927, 10-11; L.Fekeža, Neobjavljeni izvještaj sa iskopavanja iz septembra 1981 god, na lokalitetu Gradac-Hodidjed,

[30] Arheološki leksikon, Tom III, 1988, 45, čl. L. Fekeža

[31] Imamović, 1972, 193

[32] Skarić, 1932, 1-22; Anđelić, 1963, 158

[33] Bojanovski, 1984, 63-64

[34] Patsch, 1894, 344-345; Mandić, 1925, 64; Basler, 1954, 302; 305; Anđelić, 1963, 156; Imamović, 1992-1995, 62-73; Isto, 2000

[35] Mazalić, 1954, 227-253; Anđelić, 1984, 158-184

[36] Bojanovski, 1984, 65-66

[37] Radimsky, 1892; Sergejevski, 1956; Pašalić 1959, 65; Isto, 1960, 51; Nikolajević, 1969, 223-227; Isto, 1970;

[38] Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 19 čl. I. Bojanovski

[39] Anđelić, 1973, 23-150

[40] Paškvalin, 1991; Isto, 2000, 221-222; Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 20, čl. V. Paškvalin

Možda se bar na neke od navedenih gradinskih naselja mogu odnositi i riječi Veleja Paterkula "*situ locorum ac montium*", koje navodi u kontekstu žestine otpora Dezitijata u zadnjoj fazi Ustanka. U okviru pokušaja rekonstruiranja gornjobosanske naseobinske kulture u periodu prijelaza stare u novu eru, nezaobilazno mjesto ima problem dezitijatskog kastela, poznatog preko solinskog natpisa podignutog u čast izgradnje cestovne mreže za namjesnika Publija Kornelija Dolabele, od čijeg imena su poznata samo prva dva slova HE... Ovaj kastel, odnosno neusmnjivo gradinsko naselje, se nalazilo na kraju jedne od cesta koje su polazile iz Salone. Ako je postojalo 19/20 god. n. e., onda je sigurno postojalo i u periodu Velikog Ilirskog ustanka, i to kao bitnije dezitijatsko središte. Nažalost još uvijek nije moguće precizno i konačno lokalizirati dezitijatski kastel HE... (uobičajeno se rekonstruira kao *Hedum*). Pošto se nalazi na vrlo važnoj saobraćajnoj ruti, koja je sigurno postojala i u ranijim prapovijesnim i protohistorijskim razdobljima, prijedlozi njegovog lokaliziranja moraju poštovati i tu činjenicu, odnosno da je riječ o komunikacionom čvorištu. Kasnije je ta rimska cesta produžena prema Domaviji (zona Argentarije) i Sirmiju. Tako bi se možda za lokaliziranje moglo predložiti i sarajevsko područje, odnosno višemilenijumski naseobinski kompleks na Soukbunaru, Debelom Brdu i Zlatištu.[41] Ne bi možda bilo nemoguće pomisliti da se i taborište okupljenih novaka koji su se pobunili u proljeće 6. god. n. e., nalazilo baš na nekom saobraćajnom čvorištu odakle je postojao i put prema panonskom bazenu, kao što je to navedeni dezitijatski kastel. Zbog svoje zemljopisne pozicije, u samom središtu ustaničkog područja, dezitijatski prostor je bio zahvaćen borbenim operacijama na samom početku ustanka u proljeće 6. god. n. e. i u zadnjim mjesecima otpora u ljeto 9. god. n. e. Tok borbenih operacija i pokreta trupa sa obje strane se vjerojatno odvijao sa osloncem na protohistorijski komunikacioni sustav Gornje Bosne i lašvanskog porječja. Na osnovi rasporeda gradinskih naselja, kao i pravaca kasnije rimske saobraćajne mreže, mogao bi se pokušati rekonstruirati i taj komunikacioni sustav koji je postojao na prijelazu iz stare u novu eru. Sudeći po Kasiju Dionu, ustaničke trupe, čiju su kostur činili pobunjeni novaci, po direktnim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog, su se odmah nakon pobjede uputili prema Saloni.

Itinerarij Batona Dezitijatskog za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka do jeseni 8. god. n. e.

Dezitijatska politija se prvi put suočila sa rimskim oružanim snagama nakon što je početkom 33. god. p. n. e. Oktavijanova kampanja konačno uspjela slomiti otpor Delmata i tako omogučiti rimski vojni prodor u kontinentalnu unutrašnjost Zapadnog Balkana. U okviru rimske provincije Ilirik (*Illyricum*) dezitijatska politija je imala status peregrinske *civitas,* koja je uspjela sačuvati unutarnju autonomiju i autohtone političke institucije. Naravno ta autonomija je bila organičena i subordinirana rimskim državnim i provincijskim institucijama, što je podrazumijevalo izvršavanje čitavog niza obaveza koje nisu imale samo političko značenje. Sudeći po procesima koji su se odvijali za vrijeme augustovskog sustava, kao i po podacima iz izvorne građe, Dezitijatima su kao uostalom i drugim autohtonim narodima iz unutrašnjosti provincije Ilirik najteže padale fiskalno – gospodarske obaveze. Najveći razlog nezadovoljstva domorodaca je proizlazio iz činjenice da su se ove zajednice iznenada našle "prebaćene" iz sustava naturalnog gospodarstva u sustav robno-novčanog gospodarstva. Augustovski režim je nesumnjivo donio pozitivne promjene u fiskalni sustav, smanjujući zloupotrebe tako karakteristične za republikansko doba. Međutim za ilirske kontinentalne domorodačke zajednice radikalni ulazak u razvijeni robno-novčani sustav sa bilo kakvim fiskalnim obavezama, makar i reformiranim i poboljšanim, nesumnjivo je značio teško breme. Naglo i vidljivo gospodarstvo osiromašenje domorodačkih zajednica nije samo uvjetovala pojava "skupog novca" nastala kao posljedica potrebe za izmirivanjem fiskalnih obaveza, nego i čitavog niza drugih razloga kao što su nelojalna konkurencija stranih trgovaca, eksploatacija rudnog bogatstva, socijalno raslojavanje, oduzimanje plodnih zemljišta, moguće i korupcija provincijskih činovnika i sl. Sve su to bili uzroci pojačanog nezadovoljstva dezitijatske populacije prema rimskoj državnoj i provincijskoj upravi. Sada se samo čekao povod, okidač koji bi to nezadovoljstvo pretvorio u oružanu bunu. I onda je došla ofenziva na Markomaniju, i novačenje domorodaca u svrhu njihovog slanja na transdanubijska ratišta. Okupljanje novaka je pružilo priliku za zajednički nastup nezadovoljnih domorodaca, čemu je sudeći po Kasiju Dionu nesumnjivo doprinosio Baton Dezitijatski. Radi zemljopisne pozicije Gornje Bosne, aktivnosti Batona Dezitijatskog i pravaca i brzine napredovanja prvotne skupine ustanika, nastale iz redova pobunjenih novaka, moglo bi se pretpostaviti da se tabor okupljanja novaka nalazio upravo na dezitijatskom području. Otada je i sudbina dezitijatskog naroda i njegove politije neizostavno povezana sa sudbinom ustanka u njegovoj cjelini. Dezitijatski vojni kontigent ukupnoj ustaničkoj oružanoj snazi je sigurno bila iznimna, i moguće je predstavljala njenu okosnicu najviše možda iz činjenice da je njihov dužnosnik bio i vrhovni vojvoda ustanka. Pošto se dezitijatsko područje od proljeća 6. god. n. e. pa sve do ljeta 9. god. n. e., nalazilo u dubokoj pozadini ustaničkog "oslobođenog" teritorija, dezitijatske jedinice su, po samoj prirodi stvari, morale više služiti kao mobilni odred spreman da bude na stalnoj "usluzi" Batona Dezitijatskog. Tako bi se u neku ruku preko itinerarija Batona Dezitijatskog u toku ustanka moglo pratiti i kretanje dezitijatskih jedinica u okviru ustaničke oružane sile i učešće u borbama. U toku prve godine rata Baton Dezitijatski je bio vrlo aktivan. Na samom početku rata, pobunjeni novaci i njima pridruženi drugi domorodci neposredno predvođeni Batonom Dezitijatskim su nesupješno pokušali zauzeti Salonu. Nakon bitke za Salonu, ova ustanička kolona se uputila sjeverozapadnim pravcem prema Sisciji, i sukobila se sa XX. Legijom kojom je tada zapovijedao još uvijek oficijelni namjesnik Ilirika Va-

[41] O ubikaciji HE[.... ?]ASTEL [.... ?] DAESITIATIVM v. Mesihović, 2007, 941-988

lerije Mesalinus. Inače XX. Legija je bila prethodnica Tiberijeve borbene grupe koja se povlačila sa Dunava. Nakon toga se Baton Dezitijatski uputio u panonski bazen gdje sklapa savezništvo sa drugim središtem ustanka na breučkom teritoriju, usput utvrđujući se na planini Alma. Naredne 7. god. n. e. Dezitijati su se vjerojatno borili i u bitci u Vulkajskim močvarama, kada su združene ustaničke snage pokušale da iznenadnim napadom poraze borbenu grupu (pet legija, veliki broj auksilijarnih jedinica i trački konjanici pod zapovjedništvom Aula Cecine Severa i Plaucija Silvana) koja se sa istočne bojišnice, iz pravca Sirmijuma probijala prema Sisciji.

Uz samo izbijanje ustanka, vjerojatno bi i zbivanja vezana za odmetnuće Batona Breučkog i njegovo kažnjavanje važila kao vrijeme najznačajnijeg eksponiranja dezitijatskog elementa za vrijeme cjelokupnog trajanja ratnih zbivanja. Sporazumna predaja Batona Breučkog vrhovnom rimskom zapovjedniku na ilirskom ratištu Tiberiju u kolovozu 8. god. n. e. (negdje na obali donjeg toka rijeke Bosne), pokrenula je i reakciju od strane Batona Dezitijatskog sa ciljem očuvanja općeustaničkog Saveza. Na osnovi podataka Kasija Diona, taj proces reakcije mogao bi se rekonstruirati na sljedeći način:

Baton Dezitijatski je na panonsko područje prodro sa upravo mobilnim kontigentom ustaničkih snaga, postavio je zasjedu i porazio odmetnutog Batona Breučkog, zatim je zahtijevao njegovog izručenje od lokalne zajednice, što je uostalom i dobio. Nakon izručenja, desio se najinteresantniji dio zbivanja vezanih za Veliki ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e., jer se preko njega može pokušati rekonstruirati i političko- društveno uređenje dezitijatske politije, ali i struktura općeustaničkog Saveza, kao i eventualno pretpostaviti ciljeve postojanja općeustaničkog Saveza. Znači Baton Dezitijatski je kažnjavanje nekadašnjeg kolege u vrhovnom zapovjedništvu nad općeustaničkim Savezom prepustio skupštini vojnika, koja je u formi narodnog suda izrekla ili izglasala smrtnu presudu svome bivšem vrhovnom vojvodi. Sudeći po ovome podatku, Baton Dezitijatski je smatrao shodnim da sazove vojničku skupštinu (koja se može smatrati i nekom vrstom i narodne skupštine, naravno u protohistorijskom smislu) za donošenje jedine legalne i obavezne odluke po pitanju ovog, po ustanike i njihov Savez, krupnog delikta. To bi praktično vojničku/narodnu skupštinu stavljalo kao vrhovnu suverenu instituciju općeustaničkog Saveza, i formalno i praktično nadređenu instituciji vrhovnih vojvoda. Ako bi se pretpostavilo da su dobar dio te vojničke skupštine sačinjavali Dezitijati, jer su upravo mobilne jedinice bile te koje su upale na breučko-panonsko područje, onda bi se mogao izvući zaključak da je i političko uređenje dezitijatske politije bazirano na suverenoj moći vojničke/narodne skupštine, a ne na monarhističkim ili oligarhijskim institucijama. Dodatnu potvrdu izrečenoj tvrdnji davala bi i činjenica da je Batonu Dezitijatskom bilo sasvim normalno i opravdano da sazove vojničku skupštinu kao vrhovno tijelo koje može izreći i smrtnu kaznu jednom od dvojice vrhovnih vojvoda (drugi je bio on sam).

Vizija ustaničkog Saveza

Djelovanje Batona Dezitijatskog u panonskom bazenu u ljeto i jesen 8. god. n. e. i način suđenja i presuđivanja Batonu Breučkom otvara još jedno pitanje, a to je vizija općeustaničkog Saveza i cilj borbe protiv Rimske Države. Da li su ustanici ili bar njihova vojna i politička vodstva imali viziju i ideal, ili je možda već dogovoreno, da Savez u nekoj svojoj formi postane trajnija politička formacija koja bi svoju egzistenciju i funkciju okupljanja autohtonih naroda na prostoru ilirskih zemalja nastavila i nakon pretpostavljenog uspješnog završetka rata. I ako jesu kako su ga zamišljali-sa kakvom ulogom, ingerencijama i unutarnjom konstitucijom i sa kakvim odnosima prema vanjskom svijetu. A možda je Savez trebao da ostane samo privremena *ad-hoc* formacija, stvorena radi ostvarivanja samo jednog cilja-zbacivanja rimske vlasti i protjerivanja Rimljana.

I već po samom izbijanju ustanka i uslijed toga nestanku rimske uprave u većem dijelu Provincije neizostavno se pred ustanike i njihova vodstva pojavila potreba za reorganizacijom vojnog i političkog ustrojstva na ustaničkom oslobođenom prostoru. Prvi korak je bio uvezivanje svih ustaničkih pokreta i snaga u jedan, zajednički Savez. Općeustanički Savez je konačno uobličen dogovorom sa Batonom Breučkim kojim su njih dvojica podijelila vrhovna zapovjedništva, čime je prvi put na Zapadnom Balkanu stvoreno vojno i političko jedinstvo. Pa i nakon pada Panonije u jesen 8. god. n. e., smanjeni Savez i dalje nastavlja da postoji. Ali postavlja se pitanje da li je taj Savez bio samo vojno savezništvo, ili je imao i karaktere političke veze koja bi bila nadređena njegovim članicama. Na osnovi cjelokupnog ponašanja Batona Dezitijatskog koje se iščitava u izvornoj građi, moglo bi se sa velikim stupnjem vjerojatnoće pretpostaviti da je postojala određena vizija uspostave ne samo običnog vojnog *ad-hoc* savezništva čitavog niza pobunjenih domorodačkih politija, nego da su postojale i ideje o političkoj povezanosti sa trajnijim efektom. Uostalom Baton Dezitijatski i inicira stvaranje općeustaničkog Saveza, saziva njegove institucije, žestoko se protivi odmetnuću pojedinih politija ili njihovih predstavnika, on je praktično priznati ne samo vojni nego i politički lider općeustaničkog Saveza i prisutan je skoro svim bojišnim linijama... I reakcija Batona Dezitijatskog na izdaju drugog Batona i izručenje Pinesa i davanje prednosti institucionaliziranoj osudi i kažnjavanju Batona Breučkog od strane skupštine vojnika dokazuje da je Baton Dezitijatski imao neku jasniju i odlučniju viziju Saveza, njegove uloge i aktivnosti. Isticanjem značaja jedne od institucije, u dotičnom slučaju skupštine vojnika, tako što joj se prepušta odlučivanje po jednom vrlo bitnom pitanju kao što je sudbina jednog od vojvoda ustanka ne predstavlja samo realizaciju već možda propisanih odredaba običajnog prava i domorodačkog zakonodavstva koja bi se ticala ovog pitanja (možda samo onog koji su primjenjivali Dezitijati) nego i želju drugog vojvode da ta institucija postane bitna sa širokim opsegom prava i odgovornosti. Baton Dezitijatski ujedno

toj skupštini vojnika pokušava time što pred nju iznosi predmet koji se tiče čitavog Saveza i ustanka dati i karakter općesavezničke institucije. Kako se samim tim čini možda je Baton Dezitijatsko stvarno doživljavao i vidio u svojim najoptimističnijim vizijama Savez kao nešto trajniju formaciju stvorenu na zgarištu provincije Ilirik. Ona bi okupljala autohtone narode spomenute provincije, koji bi uz zadržavanje svoga prepoznatljivog narodnosnog i političkog identiteta raspolagali i sa nekim zajedničkim institucijama, trajnijeg karaktera. Uslijed te svoje ideje i programa on je možda toliko težio da zauzme veće urbane centre, a sve kako bi pobuni dao jasniji cilj i osigurao postratnu egzistenciju zajedništva dostignutog u ratu i da što više umanji unutarnje centrifugalne sile i narodnosne partikularizme (npr. sazivanjem zajedničkih skupština koje bi odlučivale o vrlo bitnim i odlučujućim pitanjima).[42] Upravo na primjeru njegovog sazivanja vojničke/narodne skupštine koja sudi i presuđuje jednom od dvojice vrhovnih vojvoda, uviđa se njegova težnja za isticanjem tih zajedničkih institucija koje bi trebale predstavljati najvišu suverenu vlast. Tako bi se jačala i unutarnja kohezija i strukturiranost samoga Saveza, a njegove institucije bi postajale nadređene institucijama naroda Ilirika, učesnika u ratu i Savezu. I to se, kako se može primijetiti u Dionovom podatku u svezi suđenja Batona Breučkom, pretočilo i u praktičnu funkcionalnost što ukazuje da se to i primjenjivalo i poštovalo. To bi značilo da je Baton Dezitijatski i uspio, bar u nekom pogledu i privremeno, da prevlada u političkom smislu taj partikularizam domaćih zajednica i da im "usadi u svijest" poštivanje zajedničkih institucija kao što je vojnička/narodna skupština. Način i sama činjenica suđenja Batonu Breučkom, uz sve ostalo, ukazuju da je Savez bio jače unutarnje konstitucije, da bismo ga mogli uopće smatrati nekom vrstom plemenskog saveza, ali sa još uvijek slabijom razinom povezanosti da bi on bio i politički entitet, pa čak i neka neposredno preddržavna politička formacija. Iako je nesumnjivo izvorni suverenitet pripadao politijama koje su bile učesnici ustanka, može se smatrati da se i ustanički Savez ipak najviše zahvaljujući stavu Batona Dezitijatskog, razvio do te mjere da je i on u sebi sadržavao obrise funkcionalne

[42] Slične zamisli o jedinstvu više naroda, ali u spomenutom primjeru stanovnika Germanije, u jednoj cjelini konfederativnog tipa koja bi ih predstavljala prema vanjskom svijetu imao je sudeći po Tacitu i taj "nesumnjivo osloboditelj Germanije" (*liberator haud dubie Germaniae*) Arminije. Međutim zbog velikih unutarnjih proturječnosti kao što su narodnosne međugermanske razlike, stare svađe i tradicionalna netrpeljivost, političke suprotnosti, divergentni interesi političkih vodstava germanskih naroda, političke nerazvijenosti i nezrelosti društava germanskih naroda, ljubomora, sujeta i surevnjivost pojedinaca taj Arminijev projekt nije uspio. Ni takva ličnost kao što je bio Arminije sa svim svojim vojničkim i političkim kvalitetama nije mogla da prevaziđe prevelike razlike među germanskim narodima, a uslijed čega je to na kraju platio i svojim životom. Arminije je uostalom od IX. mjeseca 9. god. n. e. pa sve do smrti 21. god. n. e. vodio borbe ne samo protiv Rimljana i njihovih redovitih pohoda i kaznenih ekspedicija nego i protiv čitavog niza germanskih naroda i vođa (npr, svoga tasta isto Heruska Segesta, Marobodua). Adgandestrij, prvak Hata nudio je Tiberiju smrt Arminija, a pao je od izdaje svojih rođaka (*Tac. Ann.* II, 88).

suverenosti i političke činjenice.[43] I najvažniji detalj je da sa njegovom predajom Tiberiju i oficijelno završava Veliki Ilirski ustanak. Zanimljvo je istaći da se i taj čin predaje nije desio na matičnom dezitijatskom području.

Dezitijati u postustaničkom razdoblju

Dezitijati su prilično stradali u ratu, i to posebice u njegovim zadnjim fazama. Ljudski gubici su moguće iznosili i do dvije trećine, dok su materijalni bili tolike prirode da su konačno prekinuli kontinuitet naseobinskog načina života (gradinskog tipa) još iz prapovijesti i protohistorije.[44] O žestini dezitijatskog otpora dovoljno svjedočanstvo pruža podatak Veleja Paterkula koji kaže da su oni uz Piruste pokoreni tek kada su dovedeni skoro do potpunog istrebljenja. Međutim, potrebno je istaći da dezitijatska politija nije uništena i da je ona svoj život nastavila i nakon 9. god. n. e. o čemu svjedočanstvo pruža Plinije Stariji (III, 143) u svome popisu peregrinskih *civitates* u naronitanskom konventu i natpis *ILJug* III, 1582 iz Crkvine kod Breze, na kome se spominje dezitijatski princeps.

Na osnovi epigrafskih spomenika sa područja Gornje Bosne i imena koja se tamo pojavljuju može se i zaključiti da su i nakon završetka procesa političko – pravne romanizacije velika većina Rimljana sa ovoga područja ustvari bili biološki potomci Dezitijata. O procesu, odnosno o obimu, vremenu i načinu primanja rimskog građanstva najbolji dokaz pružaju sačuvana imena i osobnosti (ukupno 181 osoba+ prefekt Marcel), sakupljenja velikom većinom sa epigrafskih spomenika i manjim dijelom iz literarnih vrela. Inače do sada su detektirane dvije municipalne jedinice čija se teritorijalno – upravna jurisdikcija prostirala i preko prostora nekadašnje dezitijatske *civitas* i

[43] Moguće je i odgovor za veći osjećaj odgovornosti za interese i ideju Saveza kod Dezitijata i drugih epihorskih naroda sa dinarskog pojasa naći i u tome što su se oni bar za dva desetljeća nalazili duže u okviru Rimske države i provincije u odnosu na narode iz panonskog bazena. Dok je kod "Dinaraca" čitava jedna generacija živjela zajedno u okvirima Provincije, u slučaju onog dijela naroda iz Panonije koji su činili okosnicu ustanka 6-9 god. n. e., još su se uvijek kao utjecajni i moćni pojedinci u vodstvu tih naroda nalazile osobe koje su te dužnosti obavljale i za vrijeme nezavisnosti, kao što je to npr. bio upravo Baton Breučki. Samim tim bi ti pojedinci u svojoj svijesti i viziji još uvijek primarno osjećali odgovornost za partikularne interese svojih zajednica, a ne i za zajedničke interese. Iskustvo zajedničkog života pod upravnom i administrativnom odgovornosti jedne cjeline oličene u vidu provincije Ilirik, i to kroz period od skoro 40 godina, imalo je sigurno priličnog utjecaja na preobrazbu shvaćanja primarnih političkih i narodnosnih interesa od izričite partikularnosti do onog stupnja kada su se oni vidjeli i u zajedničkom nastupu, djelovanju, cilju. Jednostavno rečeno, Dezitijati i drugi "dinarski" narodi su bile duže pod upravom i u okviru jedne šire upravno-političke cjeline da im je prenošenje ingerencija i dijela svoje izvorne suverenosti na Savez koji je okupio čitav niz drugih politija Ilirika izgledalo normalnije (jer su oni na to više bili navikli) nego što je to bilo u slučaju Breuka i drugih politija iz Panonije koji su naknadno uključeni u sastav provincije Ilirik. Uz to i međusobna interakcija dinarsko-dalmatinskih naroda je u periodu od 40 godina bila sve sadržajnija i izražajnija.

[44] O biološkim gubicima Dezitijata za vrijeme ustanka v. Mesihović, 2007, 741-772

to sa sjedištima u *Aquae* (sarajevsko naselje Ilidža) i *Bistue* (vjerojatno Zenica). Možda je postojala još neka municipalna jedinica na području Lepenice (Kreševo, Fojnica, Kiseljak), međutim za sada još uvijek za takvu tvrdnju nema dovoljno podataka.

BIBLIOGRAFIJA

Kratice

ANU BiH – Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
BzN – Beiträge zur Namenforschung, Heidelberg
CBI – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL – Corpus Inscriptiones Latinarum
GZM – Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
ILJug – Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia
LCL – The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD – Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH – Matica Hrvatska, Zagreb.
N.S. – Nova serija GZM od 1945 sv. I – VIII; od sv. IX (1954 god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo
Op. Arch. – OPVSKVLA ARCHÆOLOGICA, Arheološki zavod, Zagreb
PJZ – Praistorija jugoslavenskih zemalja, Tom I-V, glavni urednik Alojz Benac, Sarajevo: ANU BiH, CBI
SANU – Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd
SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
SKA – Srpska kraljevska akademija, Beograd
VAHD – Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
WMBH – Wissenschafliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien
ZRVI – Zbornik radova Vizantološkog instituta, Beograd
ŽA – Živa antika, Skoplje

Izdanja izvora

- Amijan Marcelin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus, Roman History,* J. C. Rolfe, LCL
- Apijan 1863.: *Apijan, Ilirike,* Ante Starčević, Zagreb: Danica Ilirska
- Apijan 1899.: Appian, *The Foreign Wars, The Illyrian Wars,* http://www.perseus.tufts.edu/, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

- Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana,* Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri
- Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81
- Rufije Fest 1967: *Rufius Festus, Breviarium rerum gestarum populi Romani in: The Breviarium of Festus,* London: ed. J.W. Eadie.
- Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History,* Edward Seymour Forster, LCL
- Ilireît dhe Iliria te autoreît antikeî 2002.: *Ilireît dhe Iliria te autoreît antikeî,* TiraneÎ :Akademia e Shkencave e ShqipeÎriseÎ instituti i arkeologjiseÎ
- Izbori za istoriqta na Trakiq i trakite 1981.: *Izbori za istoriqta na Trakiq i trakite, tom I-II,* sstavili Belizar Belikob, Zlatozara Go?eba, Basilka T?pkoba-Zaimova, Sofiq: B?lgarska akademiq na naukite, Institut po trakologiq,
- Izvoare privind istoria Rominiei I 1964.: *Izvoare privind istoria Rominiei I,* Comitetul de redacţie, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ştefan, Bucureşti: Academia Republicii Populare Romine, Institutul de Arheologie
- Jordanes.: *Iordanes, De Origine Actibusque Getarum,* www.thelatinlibrary.com
- Jordanes 1882,: *Jordanis romana et Getica,* Theodorus Mommsen, Berolini:
- Kasije Dion 1954-1955.: *Dio js Roman History in nine Volumes,* Earnest Cary, LCL (2)
- Kasije Dion 1986.: Marjeta Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273
- Orozije 1976.: *Historia adversus paganos,* Verona: Fondazione Lorenzo Valla/Arnoldo Mondadori
- Ovidije 1924.: *Ovid, Tristia. Ex Ponto,* A. L. Wheeler, *LCL*
- Ovidije 1977; 1984.: *Ovid, Metamorphoses,* Frank J. Miller, LCL
- Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia,* Berlin: ed. Weidmannos
- Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku "Antički pisci" u knjizi "*Antički grad na istočnom Jadranu*" str. 297, Zagreb,
- Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku "Izvori" u knjizi "*Antički grad na istočnom Jadranu*" (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb,
- Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, "Zemljopis starog svijeta",* Uroš Pasini, Split: Književni krug,
- Strabon 1954.: *The Geography of Strabo,* H. L. Jones, LCL

– Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.
– Tacit, Anali,1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: MH
– Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.
– Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Miklić, Zagreb : Latina & Graeca

Literatura

– Alföldy, G. 1969, Die Personnennamen in der römischen Provinz Dalmatia, *BzN, N.F. Beiheft 4*, Heidelberg,
– Anđelić, P. 1963, Arheološka ispitivanja. U: Lepenica-priroda, stanovništvo, privreda i zdravlje. Sarajevo, *Naučno društvo SRBIH, Posebna izdanja III*, Sarajevo. 151 – 181+Prl. 2
– Anđelić, P. 1973, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV st.*, Sarajevo.
– Anđelić, P. 1984, Doba srednjovjekovne bosanske države. U: *Visoko i okolina kroz historiju, I*,Visoko. 103 – 309.
– Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, 1988, Tom I- III; Mape 1-4; Sarajevo : Zemaljski muzej
– Basler, Đ. 1954, Kreševo-Kiseljak-Fojnica, *GZM, N.S. Arheologija, sv. IX*, 299 - 306
– Benac, A. 1963, Gradac Ilinjača kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva I*, Sarajevo. 25 - 31
– Bešlagić, Š. 1971, *Stećci, Kataloško topografski pregled*, Sarajevo.
– Bojanovski, I. 1984, Razdoblje rimske uprave, *Visoko i okolina kroz historiju, I*, Visoko : Skupština opštine Visoko, 49 - 99
– Bojanovski, I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, *ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.*
– Ćurčić, V. 1908, Prehistoričke utvrde oko Sarajeva, *GZM, god. XX, sv. 3*. 363 – 381+Tbl. I - II
– Čače, S. 1998, Promjene u naseobinskom sustavu kasnorimske Dalmacije. tragovi u toponimiji. *Folia onomastica Croatica*, Zagreb: HAZU, Razred za filološke znanosti, 23 - 40
– Čović, B. 1965, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, *GZM N.S. Arheologija XX*. 27 – 145+Prl. 2

– Čović, B. 1966, Novi podaci o praistorijskom naselju “Gradac” kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva, II*, Sarajevo. 9 - 17
– Čović, B. 1976, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo.
– Čović, B. 1976 A, Metalurška djelatnost vučedolske grupe u Bosni, *ANU BiH, XIII, CBI 11*. 105 – 115+Tbl. I - III
– Čović, B. 1983, Regionalne grupe ranog bronzanog doba, *PJZ IV-bronzano doba*. 114 - 190
– Čović, B. 1983 A, Srednjobosanska kulturna grupa, *PJZ IV-bronzano doba*. 433 - 457
– Čović, B. 1983 B, Prelazna zona, *PJZ IV-bronzano doba*. 390 - 412
– Čović, B. 1987, Srednjobosanska grupa, *PJZ V-željezno doba*. 481 – 528+Tbl. LI - LIII
– Ferjančić, B., 1959, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 2, SANU, VII-XII, 1-98, *Posebna izdanja CCCXXIII, Vizantološki institut 7*, Beograd.
– Fiala, F. 1889, Nova predhistorijska naseobina kod Sarajeva, *GZM, god. I, sv. 2*. 92 - 93
– Fiala, F. 1890, Prehistorijski nalazi na Sobunaru kod Sarajeva, *GZM, god. II, sv. 2*. 212 - 220
– Fiala, F. 1891, Prehistorijska istraživanja na Sobunaru kod Sarajeva u godini 1891, *GZM, god. III, sv. 4*. 424 - 431
– Fiala, F. 1894, Jedna prehistorička naseobina na Debelom brdu kraj Sarajeva, *GZM, god. VI, sv. 1*. 107 - 140
– Fiala, F. 1895, Izvještaj o iskopinama na Debelom brdu kod Sarajeva god. 1894, *GZM, god. VII, sv. 2*. 123 - 137
– Fiala, F. 1896, Izvještaj o prekopavanju na Debelom brdu kod Sarajeva, *GZM, god. VIII, sv. 1*. 97 - 107
– Imamović, E. 1972, Područje Fojnice, Kiseljaka i Kreševa u rimsko doba. *Naše starine XIII*. Sarajevo. 193 - 204
– Imamović, E. 1992 – 1995, Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka, *GZM, N.S. Arheologija, XLVII*. 61 – 92+Tbl. I – VII
– Imamović, E. 2000, The results of the trial excavations at Podastinje, Višnjica and Gromiljak near Kiseljak, *WMBH, VII, Heft A – Archaîologie*, 107 – 132
– Korošec, J. 1940, Bericht über die bisher unveröffentlichen vorgeschichtlichen Funde auf der Gradina “Gradac” bei Kotorac, *GZM sv. 1 god. LII*. 77 - 81
– Korošec, J. 1943, Noviji neobjavljeni predmeti predpoviestne zbirke (Nekoliko novih nalaza sa gradine “Grad” iznad Semizovca), *GZM, god. LIV*. 51 - 59

- Korošec, J. 1950, Travnik i okolina u predhistorijsko doba, *GZM, N.S. sv. IV-V.* 243 - 268
- Mandić, M. 1925, Starine kod fojničkog Kiseljaka, *GZM, god. XXXVII.* 61 - 65
- Mandić, M. 1927, Arheološke crtice iz Bosne, *Starinar SKA,III, ser IV, 1926-1927,* 9 - 13
- Mandić, M. 1933, Prehistorijski nalazi prigodom rekognosciranja u okolici Kakņja, Semizovca i Novog Šehera kod Žepča, *GZM, god. XLV, sv. 2.* 1 –6+Tbl. I - III
- Marijanović, I. 1984, Rimska nekropola sa spaljenim pokojnicima u Zeniku kod Rakovice, *GZM, N.S. Arheologija, XXXIX.* 89 - 96
- Mayer, A. 1957, *Die Sprache der alten Illyrier, Bd. 1*: Einleitung; Wo&rterbuch der illyrischen Sprachreste, (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung XV), Beč,
- Mazalić, Đ. 1942, Gradac kod Hadžića, *GZM, god. LIV.* 193 - 206
- Mazalić, Đ., 1954, Visoki, bosanski grad srednjeg vijeka, *GZM N.S. Arheologija sv. IX.* 227 – 253+Pl. 1
- Mazalić, Đ. 1972, Novi podaci o Gradcu kod Hadžića, *Naše Starine XIII,* Sarajevo. 79 – 84
- Mesihović, S. 2007, *Dezitijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije : *Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba,* Zagreb, 2007
- Mesihović, S. 2007 A, *Autarijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija magistarskog rada : *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata,* Zagreb, 2004
- Mesihović, S. 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba,* Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Mesihović, S. 2014, Baton – prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine, *Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno – historijskog nasljeđa Gradina,* Zenica, 21 – 136.
- Mesihović, S. 2015, ORBIS ROMANVS (Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije), Sarajevo.
- Mikolji, V. 1969, *Povijest željeza i željeznog obrta u Bosni*, Zenica.
- Mirković, M. 2002, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike (753.- 27 pre Hr.). Historija i institucije,* Beograd: Dosije
- Nikolajević, I. 1969, Kasnoantičke presvođene grobnice u srednjovjekovnoj crkvenoj arhitekturi Bosne i Hercegovine. *U: Simpozijum Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena, ANU BiH, Posebna izdanja, XII, CBI 4,* 217 - 227

- Nikolajević, I. 1970, Oltarna pregrada u Dabravini, ZRVI XII. Beograd. 91-112+sl.17
- Pašalić, E. 1959, Römische Strassen in Bosnien und der Herzegowina, *Archaeologia Iugoslavica III.*
- Pašalić, E. 1960, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini,* Zemaljski muzej, Sarajevo.
- Paškvalin, V. 1991, Zaštitna iskopavanja na antičkom lokalitetu "Gromile" u Karauli kod Kaknja, *GZM, N.S. Arheologija, sv. XLVI.*
- Paškvalin, V. 1996, Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba, *GZM, N.S. Arheologija XXXXVII.* 93 - 116
- Paškvalin, V. 2000, Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja, *ANU BiH, XXXI, CBI 29.* 191 - 241
- Patsch, C. 1893, II, rimski natpisi iz doline Lašve, *GZM, god. V, sv. 4.,* 700 - 707
- Patsch, C. 1894, Novi i revidirani natpisi, *GZM, god. VI, sv. 2.* 341 - 358
- Perić, S. 2002, O problemu sahranjivanja u gornjem toku rijeke Bosne tokom bronzanog i gvozdenog doba, Zbornik Alojza Benca, *ANU BiH, XXXII, CBI 30.* 179 - 197
- Radimsky, V. 1892, Crkvena razvalina kod Dabravine u kotaru visočkom u Bosni, *GZM, god. IV, sv. 4.* 372 - 387
- Rendić-Miočević, D. 1948, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, *VAHD LII.*
- Sakellarakis, J.A. - Marić, Z. 1957, Zwei fragmente mykenischer Keramik von Debelo brdo in Sarajevo, *Germania,* Berlin. 153 - 156
- Sergejevski, D. 1932, Spätantike Denkmäler aus Zenica, *GZM, god. XLIV.* 35 – 56+Tbl. XVII - XXIV
- Sergejevski, D. 1947, Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici, *GZM, N.S. Društvene nauke, sv. II.* 13 - 50
- Sergejevski, D. 1956, *Bazilika u Dabravinama* (revizija). Zemaljski muzej. 1 - 49+Tbl. I - XXII
- Skarić, V. 1932, Altertümer von Gradac in der Lepenica (Bosnien), Starine na Gradcu u bosanskoj Lepenici, *GZM, god. XLIV, sv. 2.* 1 – 21+Tbl. I - XIV
- Skarić, V. 1937, *Sarajevo i njegova okolina od nastarijih vremena do Austro-Ugarske okupacije,* Izdanje opštine grada Sarajeva.
- Škegro, A. 1997, Inscriptiones latinae et graecae Bosniae et Hercegovinae, *Op. Arch. 21,* Zagreb, 85 - 116

- Truhelka, Ć. 1890, Rimski natpisi u Bosni i Hercegovini, *GZM, god. II, sv. 2.* 188 - 191
- Truhelka, Ć. 1892, Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine, *GZM, god. IV, sv. 4.* 340 - 365

Neobjavljena građa

- Lidija Fekeža, Neobjavljeni izvještaj sa iskopavanja iz septembra 1981 god, na lokalitetu Gradac-Hodidjed, registar Arheologija-Stari Grad, Zavod za zaštitu kulturno-historijskog nasljeđa Kantona Sarajevo.

Salmedin Mesihović

Bato the Daesitiate, the Daesitiate Polity and Vision of the Uprising

Summary

This paper deals with Bato the Daesitiate, a high-ranking military and political official of the peregrine civitas of Illyrian nation Daesitiates, the political organization of the Daesitiates, and the idea of creating a common Illyrian political and military organization during the Great Illyrian Uprising. On the basis of ancient sources which are related to the subject matter, it can be concluded that Bato the Daesitiate was a well-known and experienced politician and military leader in the Illyrian world, well acquainted with the Roman political and military organization. For the first time in the well-known history of the Iliro-Slavic countries, he attempted to establish an independent political organization that would unites the Illyrian countries. Unfortunately, his undertaking has faced serious resistance from the strong particular tendencies of individual leaders, communities and nations. And this division is one of the causes that led to the suppression of the uprising and the ultimate introduction of the Illyrian world into the Roman Empire.